

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

НА ПРАВАХ РУКОПISY

ЧЕРНЕЛЕВСЬКА ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

**РОЗДЕРЖАВЛЕННЯ І ДЕМОНОПОЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА
РЕФОРМУВАННЯ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ
УКРАЇНИ**

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 08.07.01 - ЕКОНОМІКА ПРОМИСЛОВОСТІ
(ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ)

АВТОРЕФЕРАТ
ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ КАНДИДАТА
ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Дисертаційна робота є рукописом.

Робота виконана на кафедрі організації і управління м'ясної та молочної промисловості Українського державного університету харчових технологій.

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор
Чепурнов Іван Андрійович

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор
Сінгаєвський Ігор Олегович

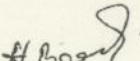
- кандидат економічних наук, доцент
Руденко Любов Миколаївна

Провідна організація - Рада по вивченню продуктивних сил України НАН
України

Захист відбудеться "20" червня 1997 р. о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої
Вченої ради К.01.15.06 в Українському державному університеті харчових технологій
за адресою: 252033, м. Київ, вул. Володимирська, 68, ауд. В - 308

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного
університету харчових технологій.

Автореферат розісланий " ____ " _____ 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої Вченої ради
кандидат економічних наук, доцент Волохова Н. А.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми. Економічна стратегія України на сучасному етапі передбачає утворення та зміцнення державності, розбудову соціально-спрямованої ринкової економіки, її інтеграцію у світовий економічний простір та підвищення на цій основі соціального рівня життя. Вирішення цих завдань потребує втілення на макро- та мікроекономічному рівнях досягнень економічної науки, наукових обґрунтувань шляхів виходу з кризи, з виведенням країни на найвищі параметри економічного зростання.

Пошук ефективних механізмів господарювання в сучасних умовах переходу від директивно-планової до ринкової економіки зумовлює необхідність детального аналізу ходу процесів роздержавлення та демонополізації державного сектора економіки і стану конкурентноспроможності підприємств переробної промисловості України. Ринкові умови вимагають, щоб розвивались, перш за все, ті виробництва і технології, які зможуть пристосуватись і найбільш повно задовільнятимуть потреби людини.

За останні роки в економічній літературі з'явилась велика кількість публікацій, які висвітлюють проблеми ходу роздержавлення і приватизації в Україні.

Розвитку методичних питань роздержавлення, демонополізації та оптимізації виробничо-господарських зв'язків сприяли праці вітчизняних та зарубіжних вчених: Корнаї Я., Гелбрейта Д., Абалкіна Л. І., Борщевського П. П., Ланового В. Т., Геєця В. М., Черняка В. К., Лафарга П., Пасхавера О. Й., Пахомова Н. В., Бальцеревича Л., Пешехонова В. А., Семенова В. Ф., Преображенського Г. Ю., Бухаріна М. І., Долана Е. Д., Ліндсея Д. Е., Камаєва В. Д., Кудряшова В. П., Шепелева Л. Е., Войтоловського В. Н., Карлика А. Е., Долінської В. В., Дубровицького А. Ю. та інших. Але дійсність потребує значного поглиблення теоретичних розробок, їх націленості на потреби переробної промисловості, яка на сьогодні піддалася найбільшому реформуванню.

Практика підтверджує необхідність оптимального балансу видів власності і потрібно пам'ятати, що пошук оптимального балансу між державною та приватною власністю потребує не тільки приватизації державних підприємств, а й демонополізації, оскільки саме в процесі приватизації демонополізація відбувається найбільш безболісно.

Крім того, перетворення державних підприємств у приватизовані та їх демонополізація сама по собі не гарантує підвищення ефективності роботи переробних підприємств, оскільки підприємства цієї галузі технологічно дуже тісно пов'язані з сільським господарством і торгівлею.

Саме від ступеню інтеграції переробних підприємств з підприємствами суміжних галузей залежить їх забезпеченість сировиною та рівень збуту виробленої продукції.

Звідси витікає необхідність удосконалення методів роздержавлення і

демонополізації, подальшого розвитку інтеграції та оптимізації виробничо-господарських зв'язків в молочному комплексі України.

1.2. Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка науково-обґрунтованих пропозицій по удосконаленню процесів роздержавлення і акціонування, демонополізації та оптимізації інтеграційних процесів в молочному комплексі України відповідно до сучасних економічних умов, що дозволило б забезпечити як успішне становлення ринкової економіки, так і підвищення ефективності роботи галузі.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено розв'язання наступних завдань:

- визначення умов оздоровчого впливу приватизації та демонополізації на функціонування переробної промисловості і дослідження ходу цих процесів на підприємствах молочної промисловості;

- формулювання теоретичних підходів до організації акціонування і обґрунтування етапів становлення та розвитку колективної власності в галузі;

- визначення критичної оцінки процесу демонополізації молокопереробних підприємств і обґрунтування пропозицій щодо його удосконалення;

- обґрунтування доцільності вертикальних зв'язків як основи багатогалузевого співробітництва і розробка рекомендацій щодо поєднання інтересів учасників міжгалузевих асоціацій;

- розробки рекомендацій щодо доцільності створення системи перехресного володіння власністю;

- виявлення тенденцій визначення розмірної структури об'єктів переробної промисловості і вдосконалення методів їх визначення.

1.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є економічні процеси роздержавлення і демонополізації окремих галузей переробної промисловості та удосконалення інтеграції як основи подальшого реформування галузей АПК.

Об'єктом дисертаційного дослідження є підприємства переробної промисловості АПК.

1.4. Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання та сучасні теорії ринкової економіки, законодавчі та нормативно-правові акти, що регламентують процеси роздержавлення, приватизації, акціонування, демонополізації та інтеграції в Україні.

В процесі роботи над дисертацією вивчено спеціальну вітчизняну та зарубіжну літературу, інші наукові праці і узагальнено практичний досвід ходу процесів роздержавлення і демонополізації в переробній промисловості за останні роки.

Як джерела інформації для узагальнення практичного досвіду використані

статистичні матеріали та первинні дані окремих підприємств молочної промисловості.

Достовірність результатів і висновків забезпечена використанням наступних методів дослідження: загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, конкретизація, абстрагування), економічного аналізу (методи збирання, вивчення, обробки, аналізу даних) та методичних прийомів прийняття управлінських рішень (огляд, опитування, аналітичні процедури, документальна перевірка, підрахунок, узагальнення).

1.5. Наукова новизна дисертаційного дослідження. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні і практичному вирішенні ряду проблемних питань реформування переробної промисловості на сучасному етапі. Наукову новизну дисертації характеризують наступні результати дослідження:

- виявлено тенденції змін в переробній промисловості під впливом процесу роздержавлення та демонополізації, визначено пріоритети подальшого розвитку галузі та умов появи оздоровчого впливу цих процесів;

- окреслено круг проблем, які вирішує процес акціонування переробних підприємств; визначено етапи розвитку колективної форми власності та характерні риси акціонування;

- розроблено пріоритети і етапи демонополізації переробної промисловості, визначено об'єкти і суб'єкти демонополізації;

- обґрунтовано вертикальну інтеграцію як основу створення багатогалузєвої системи в агропромисловому комплексі; проаналізовано склад інтересів учасників інтеграційних процесів в АПК і розроблено методичні підходи до їх поєднання;

- доказано доцільність створення холдингових компаній і забезпечення перехресного володіння власністю;

- вивчено залежність ефективності функціонування переробної промисловості від розміру підприємств та кількості працюючих і розроблено підходи до визначення оптимальної розмірності підприємств галузі.

1.6. Практичне значення. Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні пропозицій, які направлені на удосконалення процесів роздержавлення і демонополізації, поліпшення інтеграційних процесів підприємств переробної промисловості з підприємствами суміжних галузей.

Розроблені в дисертаційній роботі пропозиції щодо поліпшення фактичного вирішення проблем акціонування, демонополізації і організації вертикальної інтеграції можуть бути використані не тільки в молочної, а й в інших галузях харчової і переробної промисловості України.

1.7. Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати обговорювались на міжнародних конференціях, що відбувалися за

участю міжнародних експертів та ділової громадськості, а саме: "Питання зловживання домінуючим становищем" (м. Київ, 2-6 грудня 1996 р.), "Практика застосування антимонопольного законодавства" (м. Ужгород, 12-18 січня 1997 р.) "Картельна діяльність" (м. Київ, 10-14 лютого 1997 р.), "Техніка розслідувань для аналізу злиття та приєднання" (м. Київ, 11-18 березня 1997 р.). Окремі результати дослідження прийняті до впровадження антимонопольними органами та органами Фонду державного майна України, а також використовуються у навчальному процесі факультету економіки і менеджменту УДУХТ.

1.8. Наукові публікації. За результатами дисертації опубліковано чотири наукові праці та тези доповідей загальним обсягом 11,63 д. а.

1.9. Обсяг і структура роботи. Структура дисертаційної роботи відповідає її цільовій спрямованості та визначеним завданням і складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, переліку використаної літератури і додатків. Дисертація викладена на 136 сторінках машинописного тексту і включає 14 таблиць, 11 малюнків, перелік використаної літератури із 182 назв та 7 додатків.

Мета і завдання дослідження визначили таку структуру роботи:

Вступ

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти роздержавлення та демонополізації

1.1. Процес роздержавлення та його співвідношення з процесами приватизації та демонополізації

1.2. Перспективифункціонування державного сектора економіки

1.3. Колективна форма власності, її переваги та недоліки

Розділ 2. Аналіз приватизаційних процесів та демонополізації переробних підприємств

2.1. Аналіз приватизаційних процесів в АПК та перспективи їх розвитку

2.2. Аналіз еволюційних процесів розукрупнення переробної промисловості та визначення розмірної структури конкурентноспроможного підприємства

Розділ 3. Удосконалення процесу демонополізації та обґрунтування виробничо-господарських зв'язків в молочному комплексі України

3.1. Розробка концепції повної демонополізації молокопереробної промисловості України

3.2. Удосконалення економічного механізму розподілу акціонерного капіталу

3.3. Обґрунтування нової раціональної форми інтеграції підприємств в молочному комплексі України

Висновки

Перелік використаної літератури

Додатки

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

2.1. Терміни роздержавлення та приватизація відносяться як ціле та частина. Роздержавлення - це скорочення частки державної власності та державного сектору в економіці, її часткова децентралізація, перехід до інших форм власності. Інакше кажучи, роздержавлення - процес подолання державного монополізму в галузі виробництва, обміну та споживання.

Ми розглядаємо роздержавлення як широкомасштабний процес перетворень, що охоплює процес створення недержавного сектора економіки; відмову держави від функцій оперативного управління виробництвом; скорочення масштабів державних послуг; рівність умов діяльності підприємств усіх форм власності; автономію підприємств державного сектора, його демонополізацію та надання підприємствам повної самостійності з питань планування, номенклатури та реалізації продукції.

На наш погляд, роздержавлення економіки - це важкий процес комплексного перетворення усієї сукупності відносин в сфері економіки. Його цілі та зміст полягають, з одного боку, у звільненні економічних відносин від державного тоталітаризму, з іншого - у створенні внутрішніх джерел та стимулів економічного зростання, забезпечення на цій основі ефективного розвитку акціонерної форми господарювання.

Процес роздержавлення економіки, зокрема включає:

перетворення всієї системи відносин власності, подолання соціально-економічної монополії держави на базі перетворення державної власності;

заміну адміністративно-встановлюваних господарських зв'язків ринковими відносинами та становлення ринкового господарства з усіма характерними для нього методами регулювання, конкуренції тощо;

перетворення трудових відносин на основі встановлення розмаїття їх форм, що з'явилися завдяки різним формам власності та можливості вибору соціальних сфер прикладання праці замість існуючого безальтернативного державного найму;

перехід від системи державного нормування заробітної плати та регламентування суспільного фонду споживання до багатоканального формування доходів, що відображає нове положення працівника у відносинах власності;

демонтаж адміністративно-відомчого управління та перехід до економічного регулювання через вплив на ринкові економічні зв'язки, становлення розумної (з точки зору створення стимулів та реалізації економічної свободи підприємства) системи податкових відносин та багато іншого.

Слід підкреслити, що процес роздержавлення власності досить складний як у плані соціально-економічного змісту, так і в плані вибору шляхів та способів його здійснення. Саме тому мають місце різні тлумачення "роздержавлення власності", які в аспекті практики зводяться до двох способів роздержавлення - без зміни форми власності та зі зміною форми власності.

Радикалізувати процес роздержавлення дозволяють процеси приватизації та демонополізації. Якщо роздержавлення та комерціалізація державних підприємств як достатня умова для формування ринку може бути здійснена до кінця 1997 року, то знаходження ефективного власника і глибоке перетворення самої структури власності є досить тривалим процесом.

У зв'язку з цим наукове дослідження процесів приватизації та демонополізації, на наш погляд, неможливе на основі абсолютизації лише добрих та поганих наслідків. Комплексний їх розгляд особливо важливий в умовах розпаду адміністративної системи.

В сучасних умовах приватизацію слід розуміти в широкому та вузькому значенні. Приватизація в широкому значенні - це процес перетворення економічних відносин, який характеризує скорочення частки державного сектору та збільшення частки приватного сектору. В такому розумінні приватизація охоплює всі сфери економічного життя.

В вузькому розумінні приватизація розглядається, як приватизація тільки державного майна, тобто не в межах усіх економічних відносин, а лише в межах державних підприємств.

В сучасних умовах все більше прослідковується взаємозв'язок між роздержавленням та приватизацією з процесом акціонування. Це найбільш чітко проявляється в наступному:

поступовий, але досить чіткий розподіл "власності трудового колективу" на акціонерний капітал. При цьому визначається, що належить робітникам, а що - керівництву підприємства;

активізація зусиль керівництва на концентрації акцій в своїх руках, шляхом відслідковування їх обігу на вторинному ринку;

диференціація поведінки на фондовому ринку різних категорій зовнішніх утримувачів акцій, яка дозволяє прогнозувати їх подальші дії;

інтенсивне взаємопроникнення капіталів підприємств, що функціонують в межах одного "технологічного ланцюжка" або однорідних секторів економіки.

2.2. Пошуки оптимального балансу між державною та особистою власністю не потребують обов'язкової приватизації усіх державних підприємств. Світовий досвід показав, що шляхи реформування власності досить різні. Найкраще та найбільш продуктивно протікає цей процес, коли поєднуються процеси роздержавлення та приватизації.

Особливість процесу реформування відносин власності в Україні полягає в тому, що масові масштаби приватизації уряд вимушений реалізувати в межах надто монополізованої економіки. Тому зараз одна з важливих задач - пов'язати процеси роздержавлення, приватизації та демонополізації.

2.3. Процес становлення ринкової системи господарювання посилив увагу до

розробки суттєвої характеристики колективної форми власності - як основної форми власності на шляху становлення ринкової форми господарювання для великих та середніх підприємств. Такий її розгляд перш за все потребує аналізу природи формування ефективності цієї форми власності. До останнього часу це питання обходили увагою наші видатні економісти через його дискусійність.

Коли ми звертаємося до форм господарювання, то стикаємось з проблемою виживання в ринкових умовах. І найбільш ефективно з цієї сторони показала себе колективна форма власності.

Ідея можливості кардинальних змін відношень власності за допомогою акціонерної форми як і взагалі ідея роздержавлення та приватизації економіки оволоділа далеко не зразу і далеко не усіма.

Переломним періодом в акціонуванні стала межа 1990-1991 років. Якщо зараз обговорюються питання методів, темпів, перспектив акціонування державних підприємств та створення нових акціонерних товариств, то до 1991 року велись дискусії про акціонерну форму як таку, її прийнятність для нашої економіки.

В розвитку акціонерної форми господарювання можна виділити такі етапи:

утворення квазіакціонерних товариств, які намагалися придати дивіденду трудовий характер, але вводили безліч обмежень, що зводило нанівець переваги акціонерної форми;

утворення акціонерних товариств на міжгосподарській основі за принципами командитного товариства для освоєння нових видів продукції та закріплення горизонтальних і вертикальних зв'язків.

Значення акціонування в сучасних умовах дуже велике:

- а) акціонування - це перша спроба переходу до вільного підприємництва;
- б) акціонування - це одна з найкращих форм роздержавлення;
- в) що не менш важливо, акціонування повинно відігравати вирішальну роль в демонополізації економіки (майже всі переробні підприємства являються монополістами на регіональному рівні);
- г) акціонерні відносини відкривають широкі можливості для демонополізації управління як на рівні одного підприємства, так і на рівні об'єднання чи корпорації;
- д) акціонування дозволяє централізувати накопичення коштів фізичних та юридичних осіб - акціонерів.

Створення нового типу господарського формування на основі акціонування існуючих державних підприємств слід розглядати не як самоціль, а виключно як спосіб підвищення ефективності їх діяльності.

Базовими цілями акціонерного товариства є: збільшення продаж, збільшення темпів зростання прибутку, зростання норми прибутку, зростання відношення прибутку і капіталу та прибутку до обсягу продаж, зростання доходу на акцію, заняття сегменту ринку та його розширення, зростання курсової ціни акції,

зростання рівня якості продукції, проведення політики стабілізації та якісної маркетингової політики.

Метою в галузі виробництва є: зростання інвестицій на одного робітника, фондівддачі, продуктивності праці, коефіцієнта обігу капіталу та проведення грамотної політики в сфері зниження витрат.

Акціонерні відносини є найважливішою складовою частиною ринкової економіки. На стадії становлення ринкових відносин, а, особливо, на стадії високого суспільного розвитку, акціонування є провідною організаційно-правовою формою підприємництва. В цивілізованих країнах давно зрозуміли та використовують плюси акціонерної форми господарювання.

2.4. Стержневим питанням економічної реформи, що здійснюється в агропромисловому комплексі, і надалі залишається утвердження ринкової багатуокладної економіки, що базується на принципах демократизації власності, створення рівноправних умов для всіх її форм - державної, приватної, колективної.

В системі Мінсільгосппроду України, до складу якого входило близько 20 тис. підприємств і організацій різних форм власності, в тому числі 12.5 тис. сільськогосподарських підприємств, процеси роздержавлення і приватизації в останні роки набули широкого розвитку.

Найбільш активно приватизуються підприємства переробних галузей промисловості. Особливо високим темпом іде приватизація в м'ясній та молочній промисловості.

Доля приватизованих підприємств окремих галузей переробної промисловості

20% - підприємства Головм'ясопрому, 38% - Головмолпрому, 42% - інших галузей.

Мал. 1.

В м'ясній промисловості процесом приватизації повністю охоплені усі підприємства галузі, а середній процент охоплення приватизацією підприємств галузі складає 96 відсотків.

В молочній промисловості стопроцентно процесами приватизації охоплені майже усі підприємства, а середній процент охоплення приватизацією підприємств галузі також достатньо високий. Дані про хід приватизації підприємств і організацій загальнодержавної власності системи Головмолпрому характеризуються наступними даними:

Форми приватизації підприємств Головомолпрому

- 69% - відкриті акціонерні товариства
- 1% - закриті акціонерні товариства
- 4% - викуплені трудовим колективом
- 6% - приватизовані іншим способом
- 20% - знаходяться на оренді

Мал. 2.

Складною проблемою приватизації об'єктів агропромислового комплексу залишається питання участі в ній сільськогосподарських товаровиробників і врегулювання на цій основі їх взаємовідносин з переробними і обслуговуючими підприємствами.

Зважаючи на те, що в ринкових умовах врегулювання зазначених відносин може бути досягнуто лише шляхом узгодження економічних інтересів партнерів на основі спільної власності, одним з основних завдань приватизації є забезпечення в ній незалежної участі працівників підприємств різних форм власності.

Як показав аналіз, без участі сільськогосподарських товаровиробників приватизація здійснена на 40 відсотках переробних підприємств, а в молочній промисловості - лише з передачею незначної кількості акцій, що різко погіршило забезпечення переробних підприємств сировиною, а товаровиробників змушує зводити примітивні переробні цехи. Такий стан не на користь як сільськогосподарським, так і переробним підприємствам.

2.5. Процеси демонополізації економіки та оптимізації розміру конкурентноспроможного підприємства присутні на всіх стадіях економічного розвитку суспільства. Приватизація прискорює демонополізацію економіки. Монополія підприємств-виробників, породжена міністерствами та відомствами завдяки вузькій спеціалізації, після ліквідації останніх безперечно посилюється, оскільки ніким не контролюється. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції спрямована на формування і розвиток конкурентного середовища, яке б забезпечувало ефективне використання суспільних ресурсів, вільний вступ на ринок для підприємств, свободу вибору для споживачів та максимальне задоволення їх попиту на високоякісні товари.

В процесі своєї господарської діяльності західні промислові фірми прагнуть досягнути такого розміру своїх підприємств, який давав би можливості виробляти та реалізовувати продукцію з мінімальними витратами. Цей розмір визначається як технічними так і технологічними факторами, пов'язаними з характером виробництва та, в більш широкому розумінні, з виробничою та транспортною інфраструктурою. Зміна цих факторів в часі лежить в основі довгострокової еволюції розмірної структури підприємства в переробних галузях. При всьому розмаїтті конкретних

умов в різних галузях історія економічного розвитку дозволяє говорити про наявність певних загальних тенденцій в такій еволюції.

Становлення високотехнологічної переробної промисловості США в останній чверті XIX століття супроводжувалось збільшенням виробничих одиниць та концентрацією виробництва на усе більш великих підприємствах, основаних на технічних та технологічних ланках. Аналогічні процеси протікали і в Великобританії, а пізніше в інших країнах Західної Європи. Вони прискорились на рубежі сторіч та продовжились в першій половині XX сторіччя. Впровадження конвеєрних систем, нових методів прискореної обробки сировини, збільшення енергоємності виробництв збільшувало ефективність великих підприємств.

Однак, в другій половині нашого сторіччя та, особливо, починаючи з 70-х років еволюція розмірної структури промислових підприємств США зазнала суттєвих змін. Ряд традиційних показників концентрації виробництва стабілізувався або почав знижуватись. Так, в 1993 році у порівнянні з 1963 роком кількість підприємств у харчовій промисловості збільшилася у 3,27 рази, основний капітал одного підприємства за цей період також збільшився в 1.38 рази, а середня чисельність працюючих на підприємстві зменшилась в 0.74 рази. В цілому по переробній промисловості ці дані становили відповідно 1.2; 2.29 та 1 рази.

Приведені дані підтверджують, що з 70-х років проходить процес зменшення американських промислових підприємств по чисельності зайнятих. Однак, в умовах науково-технічного прогресу характеристика тенденцій розмірної структури промислових підприємств лише за показниками чисельності зайнятих є недостатньою.

Вивчення динаміки часток підприємств різних розмірів за різними економічними показниками галузей або галузевих груп лежить в основі запропонованого Дж. Стиглером методу оцінки зміни оптимального розміру підприємства, що отримав в західній літературі назву "техніки виживання". Суть цього підходу зводиться до того, що частка розмірного класу, який має оптимальний розмір, буде згодом збільшуватись, а частки інших класів зменшуватись. Причому, чим далі вони знаходяться від оптимуму, тим швидше буде зменшуватись їх частка. Це відбувається тому, що в ході конкуренції промислові фірми прагнуть оптимізувати розміри своїх підприємств, інакше відносна неефективність підприємств призведе до погіршення економічного стану фірм.

На нашу думку, слід доповнити цей аналіз розглядом динаміки різних розмірних категорій за показниками чисельності працюючих з групуванням підприємств по умовно чистій продукції, оскільки це єдиний розмірний показник, групування за яким підтверджує зміну ефективності виробництва.

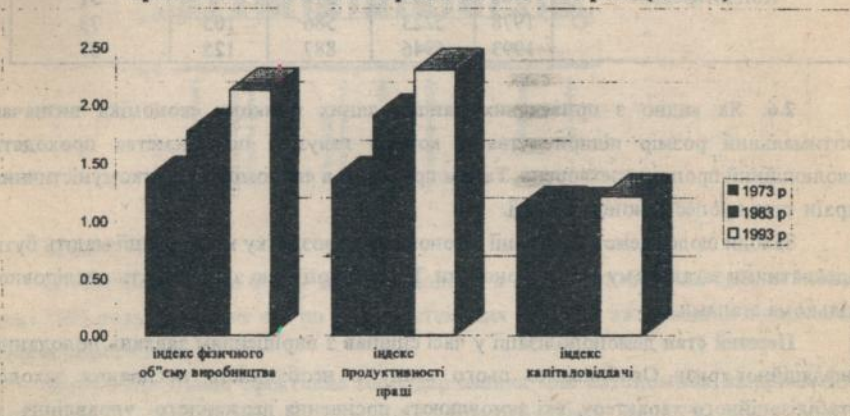
Тенденції, що лежать в основі еволюції розмірної структури підприємств, пов'язані також з науково-технічним прогресом та новими технологічними процесами.

Розмірна структура підприємств в переробній промисловості США (1963-1993 роки)
(в % від обсягу умовно-чистої продукції)

Галузеві групи	Роки	Число зайнятих у межах (чол.)			
		0-99	100-499	500-999	1000 і більше
Харчова	1963	23.2	45.9	17.3	13.6
	1978	27.7	45.6	13.3	13.4
	1993	34.1	40.4	11.1	14.4
Вся переробна промисловість	1963	22.9	28.6	12.8	35.7
	1978	20.9	30.5	11.4	34.9
	1993	22.1	31.5	14.9	31.6

Так, динаміка показників ефективності виробництва в харчовій промисловості США характеризується наступними даними.

Динаміка показників ефективності виробництва в харчовій промисловості США за період з 1963 по 1993 роки (1963=1)

Мал. 3.

Завдяки технічному прогресу утворюються передумови появи підприємств, що зможуть виробляти малі партії продукції при значному розширенні номенклатури продукції при зменшенні капіталоемкості, що робить ефект масштабів незначним та породжує тенденцію до зменшення оптимальних розмірів підприємств.

Результати наших розрахунків показують, що у період з 1963 по 1993 роки мала місце тенденція до зниження середньої чисельності зайнятих у харчовій промисловості. В той же час у галузі був дуже високий приріст абсолютного числа підприємств протягом всього періоду 1963-1993 років, хоча відносний приріст загального числа підприємств був меншим у 1978-1993 роках ніж у 1963-1978 роках.

Число підприємств в різних розмірних класах по чисельності зайнятих у виробництві продуктів харчування в США в 1963-1993 роках

(підприємств)

Галузева підгрупа	Рік	Чисельність зайнятих в межах			
		1-99	100-499	500-999	1000 і більше
Хлібопекарна	1963	22608	1855	213	88
	1978	26425	2697	273	130
	1993	32515	2753	199	93
Пиво-безалкогольна	1963	27754	1584	292	209
	1978	37866	2270	388	268
	1993	49274	2928	437	273
М'ясна	1963	6405	1200	247	239
	1978	9737	1840	375	322
	1993	13206	2478	440	329
Молочна	1963	5474	675	156	302
	1978	7324	994	188	296
	1993	7925	1072	186	260
Кондитерська	1963	3105	312	58	51
	1978	5223	586	105	73
	1993	6946	887	125	87

2.6. Як видно з приведених раніше даних ринкова економіка визначає оптимальний розмір підприємства в кожній галузі і підприємства проходять еволюційний процес перетворень. Таким процесом в економіках посткомуністичних країн став процес демонополізації.

Заходи щодо демонополізації економіки та розвитку конкуренції мають бути адекватними загальному стану економіки. Тому їх доцільно здійснювати послідовно, кількома етапами.

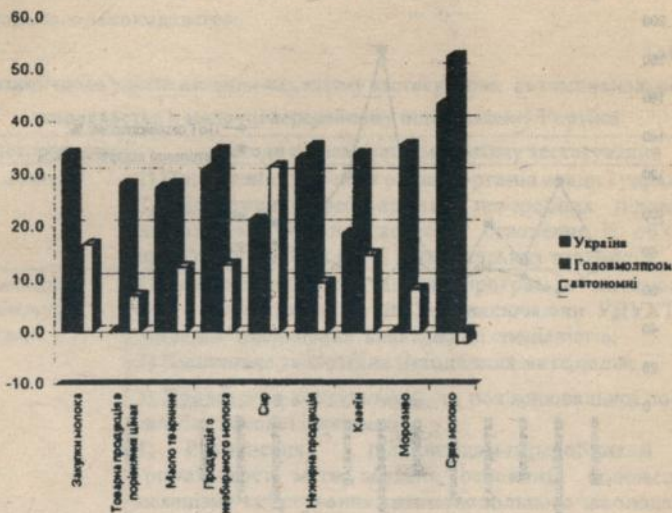
Перший етап демонополізації у часі співпав з вирішенням завдань подолання інфляційної кризи. Особливістю цього етапу є необхідність поєднання заходів стабілізаційного характеру, які зумовлюють посилення державного управління в державному секторі економіки, з заходами, спрямованими на здійснення ринкових реформ.

Ефективність функціонування підприємств молочної промисловості в значній мірі, якщо не у вирішальній, залежить від обсягів закупівлі сировини. Оскільки за останні роки обсяги виробництва молочної сировини в сільському господарстві України суттєво зменшились, то це послужило основною причиною значного спаду обсягів промислової переробки молока і виробництва різноманітної молочної продукції.

В той же час здійснені автором дослідження показали, що проведені в країні заходи по демонополізації молочної промисловості розкріпостили підприємства,

направили їх енергію на пошук нетрадиційних рішень, а це в свою чергу, призвело до значно меншого спаду закупок сировини автономними підприємствами у порівнянні з республікою в цілому і, як наслідок, до значно меншого спаду промислового виробництва молочної продукції. Цей висновок наглядно підтверджують дані малюнку.

Темпи спаду закупок молока і виробництва молочної продукції (1996р. у % до 1995 р.)

Мал. 4.

В 1996 році темпи спаду закупок молока в цілому по Україні склали 34% до рівня 1995 року. В той же час по колу обстежених автором автономних підприємств вони не перевищують 17%.

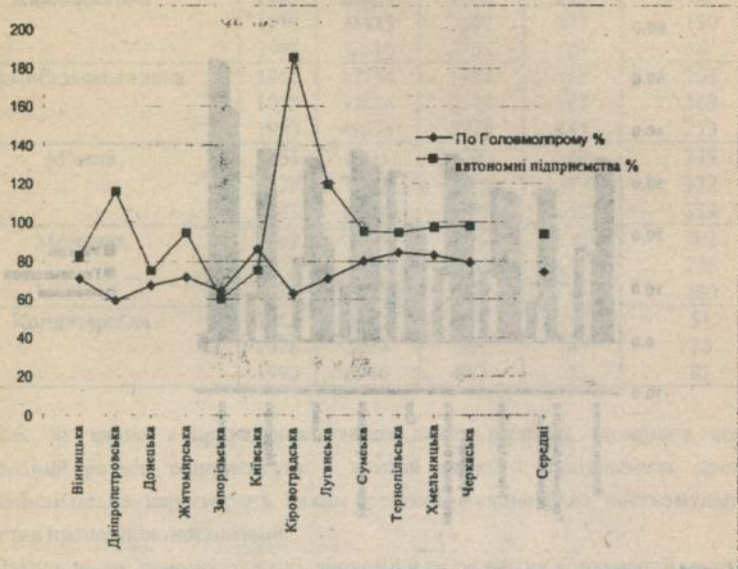
Крім того, більш ефективне господарювання цих автономних підприємств у порівнянні з підприємствами Головомолпрому призвело до 6,7% спаду обсягів товарної продукції. По Головомолпрому цей показник склав 28,2%.

По маслу тваринному різниця в темпах спаду обсягів виробництва складала 15,7% на користь автономних підприємств, по продукції з незбираного молока - 21,6, по нежирній продукції - 26,0, по казеїну - 11,8, по морозиву - 27,4, а по сухому молоку - 20,8%. Лише по сиру різниця в темпах спаду промислового виробництва не на користь автономних підприємств. І це має своє пояснення. Дозрівання сирів займає великий проміжок часу, а в умовах важкого фінансового стану та неплатежів самостійні підприємства не ризикують відволікати обігові кошти на достатньо тривалий час у незавершене виробництво.

Тенденція ефективного господарювання демонополізованих підприємств

молочної промисловості у порівнянні з тими, що входять до різних асоціацій Головомолпрому підтверджується і на обласному рівні. Автором співставлені результати господарювання 16 автономних підприємств дванадцяти областей України за темпами зростання обсягу товарної продукції в порівняних цінах.

Обсяги товарної продукції в порівняних цінах (1996 р. у % до 1995 р.)

Мал. 5.

Дані графіків свідчать, що більшість автономних підприємств по цьому показнику при середніх темпах закупок сировини у 82,5% наближаються до рівня стабілізації (93,7%). В той же час середній темп зростання цього ж показника по усіх підприємствах молочної промисловості охоплених областей складає лише 74,2% при темпі закупівлі сировини - 67,6%.

Незважаючи на економічний ефект, що присутній після процесу демонополізації, сам процес був проведений зі значними недоліками, були відсутні послідовні етапи, що повинні були мати місце:

по-перше - першочерговим завданням любого процесу є постановка цілей та ознайомлення з ними громадськості;

по-друге - розробка великої кількості варіантів, що мають відображати різні цілі та здійснення попередньої оцінки цих варіантів з метою зменшення їх кількості;

по-третє - подача для громадського обговорення обмеженої кількості варіантів, які б враховували найважливіші цілі та показ різниці між ними;

в-четвертих - висвітлення переваг та недоліків кожного варіанту;

в-п'ятих - вибір остаточного варіанту шляхом конкурсу або компромісу;
в-шостих - визначення комплексу заходів, що повинні супроводжувати процес демонополізації (наприклад податкові пільги на етапі становлення тощо).

Другий етап демонополізації розпочнеться після початку стабілізації економіки, в міру розвитку ринкової інфраструктури, утворення значної кількості малих і середніх підприємств, збільшення на ринках України кількості іноземних підприємств. Він передбачає використання наступного механізму застосування антимонопольного законодавства.

Таблиця 3.

Пропозиції щодо удосконалення механізму застосування антимонопольного законодавства в молочнопереробному підкомплексі України

Напрямки застосування	Заходи по реалізації механізму застосування
Контроль за злиттям	1) Погодження проєктів рішень органів влади і управління; 2) Погодження реорганізації переробних підприємств недержавної форми власності, створення їх об'єднань, придбання пакетів акцій господарських товариств
Попередження монопольної діяльності та недобросовісної конкуренції	1) Запровадження навчальних програм з антимонопольного законодавства у ВУЗах (включаючи УДУХТ) та в закладах підвищення кваліфікації спеціалістів; 2) Підготовка та видання методичних матеріалів; 3) Проведення консультацій та роз'яснювальної роботи в засобах масової інформації; 4) Роз'яснення підприємцям-переробникам та громадськості мети, завдань, основних положень та механізму застосування антимонопольного законодавства; 5) Координація та взаємодія з Мінсільгосппродом в питаннях застосування антимонопольного законодавства.
Встановлення контролю за діями органів влади і управління, спрямованими на створення та підвищення бар'єрів вступу господарюючих суб'єктів на товарні ринки	1) Надання висновків стосовно проєктів рішень Мінсільгоспроду з питань регулювання підприємницької діяльності в переробних галузях АПК; 2) Запровадження згідно з чинним законодавством порядку погодження дій, що стосуються демонополізації та розвитку конкуренції.
Обмеження та припинення монопольної діяльності та недобросовісної конкуренції	1) Розгляд справ про порушення антимонопольного законодавства, у тому числі про: зловживання монопольним становищем; неправомірні угоди; недобросовісну конкуренцію; дискримінацію підприємств державними органами; примусовий поділ монопольних утворень; 2) Вжиття заходів щодо накладення штрафів на посадових осіб, вилучення незаконно одержаного в результаті порушення антимонопольного законодавства прибутку та компенсації збитків, заподіяних цими порушеннями.

Конкуренція на внутрішньому ринку дає великі стимули для збільшення ефективності виробництва. Головним результатом конкуренції в середині країни є те, що виробник прагне до скорочення збитків та до більш ефективного використання ресурсів. Вплив конкуренції в середині країни спонукає місцеві фірми збирати інформацію про безпосередніх конкурентів та намагатися випередити їх. Саме завдяки тому, що фірми вчать одна у іншої, вдосконалюється управління фірмами та збільшується їх ефективність.

Конкуренція зі сторони імпортерів також може сильно впливати на структурну ефективність промисловості, але з цим видом конкуренції слід бути особливо обережним, оскільки такий вид конкуренції може безповоротно загубити внутрішнього виробника, як це сталося в Аргентині та Мексиці.

2.7. Один з самих відповідальних та складних моментів приватизації підприємства шляхом акціонування пов'язаний з розподілом власності між певними групами фізичних та юридичних осіб. Приватизація державної власності через акціонування пов'язана з участю в якості інвесторів трудових колективів підприємств. В теперішній час вплив приватизації на інтереси та трудову активність відсутні. Це пояснюється тим, що, з одного боку, приватизація за приватизаційні сертифікати не сприймається як справжня приватизація, з іншого - працівники відчують пов'язану з приватизацією загрозу робочим місцям. Це примушує їх з осторогою відноситись до приватизації підприємства зовнішніми інвесторами, які претендують на контрольний пакет.

Світова практика приватизації показує, що завжди певна частка майна передається у власність трудового колективу безкоштовно, при цьому розміри наданих пільг робітникам підприємств залежать від мети та специфіки процесу приватизації в тій чи іншій країні. Про розміри пільг в деяких зарубіжних країнах можна судити по даних таблиці.

Таблиця 4.

Пільги працівникам підприємств при приватизації в різних країнах (у відсотках)

Країни		Частка акцій, що передаються працівникам на пільгових умовах	Скидка з номінальної ціни при продажу акцій працівникам підприємств
Капіталістичні	Великобританія	до 10	33
	Франція	до 10	20
Бувші соціалістичні	Польща	20	50
	Югославія	не більше 3 розмірів фонду з/п	30-50
	Чехословаччина	5 - на великих підприємствах 10 - на малих підприємствах	різна по різних підприємствах

2.8. Узагальнення досвіду роботи переробних та сільськогосподарських підприємств показує, що на сучасному етапі існує нагальна потреба обґрунтування

виробничо-економічних зв'язків в молочній промисловості, обґрунтування організаційно-правової форми інтегрованих підприємств та розробки адекватного механізму економічних відносин між суб'єктами, що входять в інтегроване формування. Зміна форм власності та форм господарювання шляхом акціонування тільки переробних підприємств не змогли забезпечити стабілізації в галузі, запобігти падінню виробництва продукції з незбираного молока, відновити виробничо-господарські зв'язки.

Як показує зарубіжний та вітчизняний досвід, ефективно регулюються економічні відносини між сільськогосподарськими та промисловими підприємствами через посилюючу роль кооперації у виробництві, переробці та збуті молока. Отже, є можливість вибору раціональної форми інтеграції підприємств, які технологічно пов'язані між собою по виробничому ланцюжку.

Одною з форм відтворення складних кооперативних зв'язків є формування системи перехресного володіння акціями. Розвиток такої форми об'єднання в молочній промисловості на сьогодні не використовується через існуючі в Указі Президента "Про холдингові компанії, що створюються в процесі приватизації та корпоратизації" заборони на створення холдингів в переробних галузях. Створення холдингових компаній, що володіють контрольними пакетами акцій інших господарюючих суб'єктів з метою контролю і регулювання їх діяльності, набули широкого розповсюдження в світовій практиці, де існують наступні види холдингових компаній: чистий холдинг (фінансовий холдинг) - холдингова компанія, яка створюється спеціально для контролю та управління дочірніми підприємствами; змішаний холдинг крім контролю і управління займається також і виробничою діяльністю. Холдинги можуть створюватися шляхом інтеграції підприємств.

Горизонтальна інтеграція має місце у випадку, коли об'єднуються підприємства з однаковим профілем діяльності. В результаті можна отримати приріст вартості за рахунок вигід масштабу, ліквідації надлишків виробництва, утримання рівня цін, усунення надмірної конкуренції, розширення діяльності тощо. Але такий вид інтеграції попадає під пильний нагляд антимонопольних органів і при його надмірному масштабі можуть бути застосовані такі санкції, як демонополізація шляхом поділу або реорганізації.

Вертикальна інтеграція має місце тоді, коли об'єднуються підприємства, що знаходяться на різних етапах виробничого циклу. Приріст вартості досягається шляхом забезпечення постійного постачання, та ринків збуту, інтеграції виробництва та контролю коливань ціни. Такий вид інтеграції більш бажаний для переробної промисловості.

Диверсифікація має місце у випадку, коли об'єднуються підприємства з різною сферою діяльності. Приріст вартості досягається шляхом розподілу ринків та

зменшення фінансових ризиків за рахунок правильного підбору підприємств з різними періодами піку прибутковості.

На нашу думку, холдинги в харчовій промисловості доцільно створювати шляхом вертикального структурування організаційно-господарських зв'язків по технологічному ланцюгу від сировини до готової продукції. Насамперед, це доцільно зробити в молочній, м'ясній та цукровій промисловості.

Основні принципи кооперації та маркетингу, що доцільно застосовувати при створенні асоціацій, це: добровільність та зацікавленість в співробітництві; самостійність створення, функціонування та наділення відповідними повноваженнями органу управління; обов'язкове виконання умов договору; врахування взаємної вигоди; націленість на досягнення кінцевого результату виробничо-збутової діяльності; створення умов для максимального пристосування виробництва до умов ринку та структури попиту; недоторканість власності; орієнтація на конкретного споживача; співвідношення доходів та витрат.

Принципи визначення організаційної структури асоціації молочної промисловості:

1. Структурними елементами її повинні бути усі суб'єкти, що виробляють, перероблюють та реалізують молокопродукти в межах одного технологічного ланцюжка;

2. Структурними одиницями повинні стати і підприємства, що обслуговують виробників та переробників;

3. Всі підприємства входять до асоціації добровільно і мають свободу виходу.

Принципи інтеграції:

а) принцип горизонтальної інтеграції-

$$\sum_{1-n} P1(1) P2(1) P3(1) P4(1),$$

де P1(1) P2(1) P3(1) P4(1) - інтерес тільки по молокопереробній галузі.

б) принцип вертикальної інтеграції

$$\sum_{1-n} P1(1) F1(1,2,3) K1(2,3) X1(3) T1(1,4) M1(1) N1(1,2,3) C1(1,2,3) R1(4),$$

де P1(1) F1(1,2,3) K1(2,3) X1(3) T1(1,4) M1(1) N1(1,2,3) C1(1,2,3) R1(4) поєднання інтересів підприємств по різних галузях (наприклад: 1 - інтерес по переробці молока; 2 - інтерес по промислового скотарству; 3 - інтерес по виробництву кормової бази; 4 - інтерес по реалізації молочної продукції тощо).

F1,F2...Fn - підприємства тваринницького підкомплексу, що поставляють сировину; K1,K2...Kn - сільськогосподарські підприємства, що виступають постачальниками кормів; X1,X2...Xn - підприємства хімічної промисловості, що поставляють

добрива для сільськогосподарських підприємств виробників кормів; $P1, P2... Pn$ - молокопереробні підприємства; $T1, T2... Tn$ - транспортні підприємства, що здійснюють поставки молока та молокопродуктів; $M1, M2... Mn$ - підприємства, які виступають постачальниками матеріалів для молокопереробних підприємств; $H1, H2... Hn$ - наукові підприємства, що здійснюють технологічні розробки для учасників групи; $C1, C2... Cn$ - підприємства машинобудівного комплексу, що здійснюють поставки машин та обладнання для учасників групи; $R1, R2... Rn$ - підприємства ринкової інфраструктури (магазини, агенти, сервісні підприємства, посередники тощо).

Орієнтовний склад асоціації для молочної промисловості:

підприємства тваринницького підкомплексу;
сільськогосподарські підприємства, що виступають постачальниками кормів;
підприємства хімічної промисловості, що поставляють добрива для сільськогосподарських підприємств виробників кормів;
молокопереробні підприємства;
транспортні підприємства, що здійснюють поставки молока та молокопродуктів;
підприємства, які виступають постачальниками матеріалів для молокопереробних підприємств;
наукові підприємства, що здійснюють технологічні розробки для учасників групи;
підприємства машинобудівного комплексу, що здійснюють поставки машин та обладнання для учасників групи;
підприємства ринкової інфраструктури (магазини, агенти, сервісні підприємства, посередники тощо).

3. ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.

Проведені в дисертаційній роботі дослідження відповідно до поставленої мети дозволяють зробити висновки про те, що роздержавлення, створення умов цивілізованого ринкового господарювання, демонополізація та поліпшення інтеграційних процесів з суміжними галузями народного господарства є пріоритетним для молочного підкомплексу України.

Для виведення економіки країни з кризового становища і успішного завершення процесів приватизації та акціонування підприємств молочної промисловості, створення надійної інфраструктури, що дає можливість прибуткового функціонування галузі у дисертації рекомендовано:

- пріоритети подальшої трансформації власності та умов появи оздоровчого впливу приватизації;
- окреслено коло проблем, які вирішує акціонування та етапи розвитку акціонерної форми власності;
- підходи до визначення оптимальної розмірності підприємств переробної про-

мисловості з врахуванням розміру підприємств та кількості працюючих;

- пріоритети та етапи завершення демонополізації переробної промисловості;
- доцільність створення холдингових компаній та перехресного володіння власністю;
- вертикальну інтеграційну структуру підприємств молочної промисловості з підприємствами суміжних галузей народного господарства.

Таким чином, практична реалізація теоретико-методологічних та науково-методичних підходів до роздержавлення, демонополізації та інтеграції у переробній промисловості, рекомендації і результатів апробації розроблених в дисертаційній роботі пропозицій можуть значно підвищити ефективність функціонування молочного комплексу України та поліпшити економічну ситуацію в державі.

4. ОСНОВНІ РОБОТИ, ОПУБЛКОВАНІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

1. Тенденції та перспективи приватизації підприємств агропромислового комплексу України // Харчова і переробна промисловість - 1996 - №10. - 0.7 д.а.

2. Приватизація - перший крок на шляху пошуку ефективного власника - Київ - "Віпол" - 1996. - 4.0 д.а.

3. Використання практики визначення розмірної структури підприємств переробних галузей США у постприватизаційний період в Україні. - Київ - "Віпол" - 1996. - 1.88 д.а. (в співавторстві).

4. Підвищення економічної ефективності використання енергоресурсів в сучасних умовах діяльності промислових підприємств - Київ - "Віпол" - 1996. - 3.05 д.а. (в співавторстві).

5. Конкурентне середовище - стимул для підвищення ефективності виробництва та запобігання зловживанням монопольним становищем // Тези доповіді на міжнародній конференції "Питання зловживання домінуючим становищем" (м. Київ, 2-6 грудня 1996 р.), - Київ, 1996, - 0.5 д.а

6. Пропозиції щодо удосконалення механізму реалізації антимонопольного законодавства // Тези доповіді на міжнародній конференції "Практика застосування антимонопольного законодавства" (м. Ужгород, 12-18 січня 1997 р.), - Ужгород, 1997, - 0.4 д.а.

7. Створення асоціацій за антимонопольними принципами - шлях до усунення можливостей змов та недобросовісної поведінки // Тези доповіді на міжнародній конференції "Картельна діяльність" (м. Київ, 10-14 лютого 1997 р.), - Київ, 1997, - 0.6 д.а.

8. Антимонопольні вимоги на ринку цінних паперів // Тези доповіді на міжнародній конференції "Техніка розслідувань для аналізу злиття та приєднання" (м. Київ, 11-18 березня 1997 р.), - Київ, 1997, - 0.5 д.а.

Annotation

Yelena Leonidovna Chemelevskaja. Reconstructing and corporatization and demonopolization as basis for reforms in the processing industry of Ukraine.

Thesis for a doctor's degree (economics) on specialty 08. 07. 01 economy of industry (food industry), the Ukrainian State University of Food Industry, Kiev, 1997.

The thesis is a manuscript containing the results of researches of influence the privatization, demonopolization and integration processes have on establishing of the market infrastructure of economy at large and proofs of this processes being positive. The dairy industry of Ukraine is taken as an example.

The key words: reconstruction and corporatization, privatization, reorganization of the state owned enterprises in JSC, demonopolization, integration, processing industry.

Анотация

Чернелевская Елена Леонидовна. Розгосударствление и демонополизация, как основа реформирования перерабатывающей промышленности Украины.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.01 - экономика промышленности (пищевая промышленность), Украинский государственный университет пищевых технологий, Киев, 1997 год.

Диссертация является рукописью которая содержит результаты исследования влияния процессов приватизации, акционирования, демонополизации и интеграции на становление рыночной инфраструктуры экономики в целом и доказательства положительности этих процессов на примере молочной промышленности Украины.

Ключові слова: роздержавлення, приватизація, акціонування, демонополізація, інтеграція, переробна промисловість.

AB 37.948

Комп'ютерна верстка Бойко А.І.

Підп. до друку 16.05.97р. Формат 60×84¹/16. Папір друк. №
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 1,43. Умовн. фарбо-відб. . Облік.-
вид. арк. . Наклад прим. 100. Зам. № 372.

УДУХТ, 252033, Київ-33, вул. Володимирська, 68